

KISS SZABOLCS

„Fogalmam sincs”, avagy „Egy kép akár ezer szót is megér”

Egy radikális naturalista megismeréskutató
nonkonceptualista ellenérvei

Márton Miklós, *Az észlelési tartalom konceptualista értelmezése.*
Budapest, L'Harmattan, Cogito Könyvek, 2010. 271 oldal

Előjáróban szeretném leszögezni, hogy Márton Miklós könyve rendkívül fontos hozzájárulás a hazai analitikus elmefilozófiai szakirodalomhoz, sőt valójában a mű nemzetközi mércével mérve is kiválónak mondható. A könyv minden egyes mondata jól formált, egészében véve igen világos felépítésű, mindenféleképpen gondolatgazdag és gondolatébresztő alkotásról beszélhetünk. Megítélésem szerint a könyv hazai megjelenése kiváló alkalmat teremt arra, hogy segítségével átgondoljuk és egy kicsit feltérképezzük az elmefilozófia és a megismeréstudomány, vagy egy kicsit szűkebben véve a kognitív pszichológia igen szövevényes kapcsolatát.

Jóllehet a könyv szinte teljes egészében filozófiai érvelést alkalmaz, azonban többször hivatkozik kísérleti pszichológiai eredményekre is. Jelen recenzió fő célkitűzése az, hogy Márton Miklósnak az észlelési tartalom konceptualista felfogásával szemben olyan ellenérveket sorakoztasson fel, amelyek túlnyomórészt a kognitív pszichológia empirikus kutatásának területéről származnak. Az ellenérvek felsorakoztatása során, remélem, ki fog derülni, hogy mi-
ben is látom az elmefilozófia és a kognitív

pszichológia kapcsolatát. Mondandóm lényegét röviden előrevetítve arról van szó, hogy az elmefilozófia és a kognitív pszichológia vizsgálódásának a *tárgya* azonos, nevezetesen az elme természete, míg kutatási *módszereiket* tekintve a két diszciplína eltér egymástól, hiszen az elmefilozófia bölcséleti-logikai érvekkel dolgozik, míg a kognitív pszichológia kitüntetett módszerre a kísérletezés.

Márton Miklós a könyv 35. oldalán a következőképpen fogalmazza meg az elmefilozófiai vita lényegét: „Abból kiindulva, hogy a gondolkodás – és minden kognitív aktivitás – fogalmakkal »dolgozik«, rákérdezhetünk arra, vajon ugyanezek a képességek működnek-e valamilyen formában az észlelés során is. Véleményem szerint ez az észlelési tartalom konceptualista és nonkonceptualista értelmezése közti vita lényege.” A szerző könyvében konceptualista álláspontra helyezkedik, ami egyebek között azzal jár, hogy a 3. fejezetben 11 nonkonceptualista érvet vesz sorra, és igyekszik azok mindegyikét cáfolni. Az alábbiakban első sorban nem ezekkel az elmefilozófiai érvekkel foglalkozom, hanem olyan új nem-konceptualista ellenérveket

szeretnék számba venni, amelyek a tágan értelmezett kognitív pszichológia tapasztalati kutatásából származnak. Röviden öszszefoglalva tehát Márton Miklóssal szemben azt valloim, hogy az észlelési állapotok, vagy egy kicsit pontosabban fogalmazva az észlelés bizonyos korai szakaszai nem-fogalmi természetűek.

I. ÉRV A TUDOMÁNYOS PSZICHOLÓGIA KIALAKULÁSÁNAK KEZDETÉRŐL

A pszichológusok körében közismert, hogy az első szisztematikus kísérleti lélektan kialakítása Wundt nevéhez fűződik. Ennek a pszichológiának a tárgya éppen a tudat volt. Az észlelési tartalom nonkonceptualista álláspontja szempontjából érdekes, izgalmas és releváns Wundt úgynevezett *ingerhiba*-fogalma. A wundti kísérletekben csak olyan beavatott személyek vehettek részt, akik nem követik el ezt a gyakori hibát, vagyis akik észlelési beszámolóik során nem konkrét tárgyakról (például asztal, szék, tábla stb.), hanem a tárgyélményt megelőző mentális folyamataikról (például színekről, foltokról, élekről stb.) tudósítottak. A minket érdeklő vita szempontjából tehát az a fontos, hogy Wundt szerint is létezik a percepciónak egy olyan korai szakasza, amely még mentes a fogalmiságtól. (Wundt pszichológiatörténeti jelentőségét mutatja be Pléh 2010a, aki kitér arra is, hogy – bizonyos pszichológiatörténészek szerint – voltaképpen az ingerhiba fogalmának a segítségével a lipcei pszichológusok a saját kísérleteiknek a nevetségességét akarták elkerülni.)

II. ÉRVEK A KORTÁRS KOGNITÍV PSZICHOLÓGIA INFORMÁCIÓFELDOLGOZÁSI SZEMLELETÉBŐL

Szintén Pléh (2010b) mutatja be a modern információfeldolgozási szemlélet egyik klasszikus, Broadbent nevéhez fűződő felfogását. Ebben a modellben is azzal találkozzunk, hogy az információfeldolgozásnak van egy első, korai szintje, amely kizárólag az inger fizikai jellemzőinek diszkriminációjával foglalkozik, és csak egy későbbi 2. szakaszban történik meg a jelentések vagy a szavak feldolgozása. Ezen elképzelés szerint is arról van szó, hogy a percepció korai szakasza még nem-fogalmi természetű, hiszen a konceptuális feldolgozás csak a 2. szakaszban valósulhat meg.

Egy további fontos érv az észlelési tartalom nem-konceptualista felfogása mellett a világhírű Julesz Béla (2000) munkássága. A kiváló látáskutató érdeklődésének fókuszában az úgynevezett korai látás feltérképezése állt. Itt is arról beszélhetünk, hogy a korai látás során a jelentés vagy a fogalmak nélküli percepcióról beszélhetünk, mint például Kovács Ilona (2004) jelentős kontúrintegrációs kísérletei során.

Elizabeth Spelke munkássága és megfigyelései szintén értelmezhetők az észlelési tartalom nonkonceptualista értelmezése mellett állásfoglalásként. Spelke (pl. 1991) amellettt érvel, hogy létezik a percepciónak egy olyan korai szakasza, amely során a vizuális sorozatokat úgy bontjuk egymástól elkülönülő tárgyakra, hogy ez a felszabdálás még nem jelenti a különböző tárgyak kategorizálását. A tárgykategóriák észlelése tehát csak egy későbbi fejleménye a vizuális percepciónak. Ezen megfontolásból kiindulva kezdte el Spelke empirikusan tanulmányozni a tárgyészlelés ontogenetikai értelemben vett korai fejleményeit csecsemőknél. Nem véletlen tehát, hogy ez a nagyszabású ku-

tatási program mára a kognitív fejlődés vizsgálatának egyik megkerülhetetlen elemévé vált.

A következő, kognitív pszichológiából származó nem-konceptualista ellenérv bemutatásához szükséges számba venni egy olyan általános *fogalomelmélet* alapjait, amely teória csak részben került kidolgozásra Márton Miklós könyvében. Egy általános fogalomelméletnek legalább a következő kérdéseket meg kell válaszolnia: (1) Mi a fogalom? Hogyan definiálhatjuk a fogalmakat? A könyv ezekre a kérdésekre egyébként úgy válaszol, hogy a fogalmak meghatározását összekapcsolja az őket tartalmazó proposíciók következtetési potenciáljával. (2) Mik voltaképpen a fogalombirtoklás és alkalmazás követelményei? Mikor mondhatjuk egy organizmusról, hogy fogalmakkal rendelkezik? Ezekre a kérdésekre a könyv legalább négy választ lehetőséget kínál. Ezen lehetőségek közül talán az első a legliberálisabb, hiszen ez a *diszkriminációs képességre* fekteti a hangsúlyt. Liberális ez a megoldás, hiszen ezen követelmény szerint állatok (például galambok vagy patkányok az összehasonlító pszichológiában) is rendelkeznek fogalmakkal, nem beszélve a preverbális csecsemőkről. A második fogalombirtoklási követelmény a *normativitást* hangsúlyozza. A harmadik a fentiekben érintett *inferenciális szerepben* látja a fogalombirtoklást és alkalmazást megvalósulni. A negyedik, egyébként legszigorúbb követelmény szerint csak nyelvhasználó lények rendelkeznek fogalmakkal.

(3) Milyen típusai vannak a fogalmaknak? Hogyan osztályozhatjuk magukat a fogalmakat? A könyv ezekre a kérdésekre is keresi a választ, amikor fontosnak tartja, hogy az *általános fogalmakat* elkülönítsük a *demonstratív fogalmaktól*. (4) Honnan származnak a fogalmak? Mi a fogalom eredete? Hogyan jönnek létre a fogalmak? A mű

egész nyolcadik fejezete ezekre a kérdésekre keresi a választ, miközben legtöbbször empirista, tehát tanulási felfogásokat ismertet. A könyvben csak egy-két megjegyzés erejéig találkozunk a klasszikus racionalista alternatívával és szinte semmi sem szól az ún. újracionalisták (például Chomsky, Fodor, Pinker, Spelke, Leslie) hatalmas hatású innátizmusáról. Ennek a rendkívül fontos tábornak a bemutatása sajnos komoly hiányossága a könyvnek.

(5) Mit mondhatunk a fogalmak ontológiai státuszáról? Itt a legélesebb szembenállás az absztrakt, platonikus felfogás és a fogalmak mentális, pszichológiai realitásának az elismerése között feszül. (6a) Mi egy fogalom funkciója? Mi a fogalom szerepe, rendeltetése, célja, használata egy organizmus mentális repertoárjában? A könyv válasza ezekre a kérdésekre szintén az inferenciális szerep hangsúlyozása. (6b) Miért van egyáltalán szükségünk fogalmakra? Ezt a kérdést ebben az explicit formában a könyv nem teszi fel, és voltaképpen választ sem kapunk rá. A kérdésre adott standard kognitív pszichológiai válasz a fogalmak által lehetővé tett mentális gazdaságossággal érvel. Sokkal ökonomikusabb egy olyan kognitív háztartást elképzelnünk, amelyik mentális kategóriákkal vagy általános fogalmakkal dolgozik, mint egy olyat, ahol minden egyes partikuláris tárgyat kellene valahogyan fejben tartani. (7) Mit is állíthatunk a fogalmak szemantikájáról vagy referenciájáról, azaz a világgal való kapcsolatukról? A könyv bevallotta (44. lap) ezzel a kérdéssel sem foglalkozik részletesen. (8) Mit mondhatunk a fogalmi tartalom strukturáltságáról? A könyv ezzel a kérdéssel is foglalkozik, amikor elismeri, hogy a tartalmaknak szintaxisa és kompozicionalitása van.

(9) Mikor különböző két fogalom? Márton Miklós könyve 55. oldalán így válaszol: „Egyszerűbben fogalmazva: akkor beszélhetünk különböző fogalmakról, hogyha a két fogalmat ugyanazon kiegészítő tarta-

lommal különböző propozicionális tartalmakká egészíthetjük ki.”

(10) Hogyan szerveződnek a fogalmak az elmében és az agyban? Szándékosan hagytam ezt a kérdést legutoljára, hiszen ez az a probléma, amely a kognitív pszichológiában a legnagyobb figyelmet és kutatási programokat kapta. És voltaképpen ezzel a kérdéssel visszajutunk az első definíciós problémához is. Itt tehát a fogalomalkotás nagy magyarázó elméleteiről van szó, amelyek szinte mindegyike felveti az észlelés és a fogalomalkotás kapcsolatának problémáját. Márton Miklós könyvének talán legnagyobb hiányosságát tehát abban látom, hogy egyáltalán nem tárgyalja a fogalomalkotás alábbi nagy magyarázó elméleteit, és így nem végzi el azt a munkát, amelyet pedig ezeknek az elméleteknek az alapos és részletes szemrevételezésével el kellene végezni a konceptualista hitvallás védelme érdekében. Természetesen tudom, hogy ez óriási feladat, és ennek a munkának csak egy töredékére tudok vállalkozni jelen recenzióm keretében, de maga a munka elengedhetetlen lenne az érvelés szempontjából.

Itt és most nagyon röviden, szinte csak felsorolásszerűen tudom tárgyalni a fogalomalkotás nagy magyarázó elméleteit. A számbavétel után kettőt szeretnék kiemelni, amely támogatja a saját nem-konceptualista álláspontomat. A kognitív pszichológiában (ld. pl. Eysenck–Keane 1997) tehát az alábbi elméletek törekedtek a fogalmak szabatos meghatározására és a szerveződés problémájának a megoldására: (a) a meghatározó tulajdonságok modellje, (b) Collins és Quillian hálózatelmélete és modellje, (c) a jegyösszehasonlító elmélet, (d) a prototípuselmélet, (e) mintapéldány-elmélet, (f) a sémaelméletek (sémák, keretek és forgatókönyvek) (g) az ún. elmélet-elmélet, (h) Sperber konceptuális modularizmusa.

Ezen elméletek mindegyike egyébként választ ad az első, definíciós kérdésre is.

Például a híres prototípuselmélet szerint a fogalmak prototípusnak feleltethetőek meg, vagy egy szintén nagy karriert befutó elmélet szerint a fogalmak sémák stb. Murphy és Medin (1985) szintén igen jelentős elmélete szerint a fogalmak szerveződésének egyik legfontosabb jellegzetessége a koherencia. A fogalmi szerveződés koherenciáját a laikus, intuitív elméletek teremtik meg. A fogalmaknak ezen kép szerint a legfontosabb sajátossága, hogy naiv elméletekbe ágyazódnak. Ezért kapta ez a felfogás az elmélet-elmélet nevet. A madárról alkotott fogalmunkhoz például olyan elméletszerű ismeretek is tartoznak, hogy tudjuk, hogy a madarak repülnek, fészket raknak, fiókákat nevelnek, menekülnek a ragadozók elől stb. Ezek a naiv elméletek tehát döntöttek a fogalmi szerveződésben. Az elmélet-elmélet egyébként igen nagy karriert futott be mind a kognitív pszichológiában, mind pedig a kognitív fejlődés kutatásában. A bennünket foglalkoztató konceptualista vs. nonkonceptualista vita szempontjából itt azt érdemes megjegyezni, hogy az elmélet-elmélet nem egyeztethető össze az észlelési tartalom konceptualista felfogásával, hiszen itt arról van szó, hogy az elméletek csak a fogalmi szerveződésben játszanak döntő szerepet, mert maga az észlelés még *elmélet-független*. A laikus elméletek nem játszanak szerepet egy észlelési aktusban. Ily módon tehát ez egy újabb érv az észlelési tartalom nonkonceptualista felfogása mellett.

A következő nem-konceptualista ellenérv az elme architektúrájának modularista felfogásából származik. Márton Miklós könyvében többször is találkozunk a nonkonceptualista Jerry Fodor munkásságával, de az ő nevéhez fűződő modularizmus expliciten nem kerül elő. Egy rendkívül híres és informatív idézettel szeretném illusztrálni Fodor radikális nem-konceptualista, moduláris hitvallását: „Az a gon-

dolat, hogy a kogníció átítatja az észlelést, összetartozik egy tudományfilozófiai ideával (s történetileg is kötődik hozzá), mely szerint elméleteink átfogóan megszabják megfigyeléseinket; azzal az antropológiai elképzeléssel, hogy értékeinket egészében kultúránk szabja meg; azzal a szociológiai gondolattal, hogy episztemológiai elkötelezettségeinket, ideértve különösen a tudományt, egészében osztályhelyzetünk determinálja; azzal a nyelvészeti ideával, hogy metafizikánkat minden részletre kiterjedően meghatározza szintaxisunk. Mindezek az ideák egyfajta relativista holizmusra mutatnak: [...] A lényeg: gyűlölem a relativizmust. [...] a relativizmus igen nagy valószínűséggel téved. [...] Ha vannak képességek és modulok, akkor nem minden befolyásol minden mást, nem minden plasztikus” (Fodor 1996, Győri Miklós fordítása). (Egyébként lényegében véve ugyanerre az idézetre hivatkozik Pléh Csaba [1999] is, amikor a gondolkodás és a nyelv viszonyának különböző filozófiai és pszichológiai felfogásait mutatja be.)

A Fodor-féle modularista felfogás tehát összeegyeztethetetlen az észlelési tartalom konceptualista értelmezésével, de fontos megjegyezni, hogy a modularista táboron belül létezik egy ennél is radikálisabb felfogás. Röviden megfogalmazva arról van szó, hogy Fodor (1983) döntő különbséget tett a modulok és az úgynevezett központi rendszer között. Nála a központi rendszer szolgálja a fogalmi gondolkodást, a vélekedések rögzítését, az intelligens akció megtervezését stb. A központi rendszer reprezentációinak a szerveződéséért az úgynevezett gondolat nyelve (Fodor 1975) a felelős.

Dan Sperber (1994) radikális felfogása szakít ezzel a fodori distinkcióval és azt hirdeti, hogy maguk a fogalmak is modulárisan szerveződnek. A fogalom tehát nem más, mint egy mentális modul. Talán mondanom sem kell, hogy ez a sperberi el-

mélet még inkább összeegyeztethetetlen az észlelés konceptualista értelmezésével, hiszen itt döntő a moduláris észlelés és a fogalmi modulok enkapszuláltságának (önmagukba zártságának) az ismérve. Más szóval, a fogalmak nem befolyásolhatják a percepciót.

Márton Miklós könyvének 5. fejezetében részletesen bemutatja, hogy milyen szoros a kapcsolat az észlelési tartalom nem-konceptualista értelmezése és az intencionalitás naturalista megközelítése között. Magam ezzel a naturalista hozzáállással teljes mértékben egyetértek, hiszen azt vallom, hogy a hagyományos episztemológiai kérdések és problémák mára a kognitív pszichológia vagy a megismeréstudomány körébe tartoznak. Más szóval, egész munkásságomban az úgynevezett naturalizált ismeretelmélet (Quine 1999) keretében dolgozom. Ezért találok különösen öröndetesnek, hogy a naturalista hitvallás egyre nagyobb szerepet kap a hazai filozófiában és pszichológiában egyaránt (pl. Pléh 2003; 2010c).

Márton Miklós a szóban forgó fejezetben ismerteti Millikan elméletét. Magam is teljes mértékben egyetértek az amerikai filozófusnő egy korai (Millikan 1984) meglátásával, ami szerint a nyelv és a gondolkodás biológiai kategóriák. Szeretném ezt a meglátást itt és most egy kicsit továbbfejleszteni. Ezen megközelítés szerint tehát nemcsak a nyelv és a gondolat biológiai kategóriák, hanem az ezekhez szorosan kapcsolódó fogalmak, vélekedések, proposíciók és következtetések is. Ha ezt elfogadjuk, akkor ezekre a kategóriákra alkalmazhatjuk a biológia egyik népszerű ágának, az etológiának a megközelítését. Az etológiában igen híresek és megkerülhetetlenek Tinbergen vizsgálati szempontjai (lásd Csányi 1999, 10): „1. a viselkedési *mechanizmus* természete, 2. a viselkedés *funkciója*, 3. a viselkedés *ontogenezise*, 4. a viselkedés *evolúciója*”. Ezek-

kel a szempontokkal kapcsolatban azt kívánom megjegyezni, hogy ezek mind-egyike alkalmazható a nyelv, a fogalmak, gondolatok, vélekedések, propozíciók és következtetések stb. vizsgálatára is. Ez önmagában is egy komoly biológiai-funkcionalista kutatási program, amelynek szintén csak a töredékével tudok ebben a recenzióban foglalkozni.

Vegyük újra a fogalmakat! (1) A fogalmak természetével kapcsolatban számos eredménnyel már a fentiekben találkoztunk. (2) A fogalmak funkciójával is megismerkedhettünk, de fontos hangsúlyozni, hogy az etológiai-biológiai megközelítés az *evolúciós* funkciót emeli ki, tehát pontosan azt, amit Millikan sajátos (*proper*) funkcióknak tart. Más szóval azt, hogy a fogalmak miként szolgálják az egyed túlélését, fennmaradását és szaporodását. (3) A fogalmak ontogenezisééről alább lesz szó, csakúgy, (4) mint a fogalmak evolúciójáról.

Ebben a naturalisztikus keretben lehet föltenni azt a kérdést, hogy miként illeszkednek a fogalmak a természet rendjébe. Márton is szépen és világosan mutatja be, hogy naturalizmuson a tisztán természeti terminusokban való magyarázatot értjük. Ne feledjük azonban el, hogy az intencionalitás naturalizálása során arra törekszünk, hogy a mentálisat nem-intencionális fizikai jelenségekre vezessük vissza. Voltaképpen ez a program áll a kognitív idegtudomány központjában, amikor az érzékelés, észlelés, figyelem, emlékezet, gondolkodás, nyelv, tudat, elmeolvasás stb. alapvetően természeti-biológiai alapjait keresik az agyban. S rögtön tegyük hozzá, hogy ez a naturalista és biológiai program még akkor is érvényes, ha azt valljuk, hogy a fogalmak szociális kategóriák. Ezt hirdette például Durkheim, vagy nyomában Piaget (2005), de ezt hangsúlyozza a kortárs kognitív szociológia is (pl. Zerubavel 1997). Akár biológiai, akár szociális a fogalmak természete, mindkét esetben lehetőség van azok ideg-

tudományi, naturalisztikus vizsgálatára. Az utóbbi esetben ez a tudomány az úgynevezett szociális idegtudomány (pl. Cacioppo et al. 2006), vagy az úgynevezett neuroszociológia (pl. Franks 2010).

III. NONKONCEPTUALISTA ELLENÉRVEK A KOGNITÍV FEJLŐDÉS KUTATÁSÁBÓL

Voltaképpen már egy idetartozó fontos ellenérvet láttunk a fentiekben tárgyalt Elizabeth Spelke munkásságából. Márton Miklós conceptualista felfogásával szemben egy további fontos nem-conceptualista ellenérv található Jean Mandler kutatásaiban. Az amerikai pszichológusnő kutatási területe a csecsemőkori kategorizáció és fogalomalkotás. Márton Miklós könyvében csak egy-két utalás erejéig szerepelnek egyedfejlődési eredmények, ezért tartom fontosnak megjegyezni, hogy valójában a kognitív fejlődést tekintve egy külön „iparág” foglalkozik a csecsemőkori fogalmi képességekkel. Ezen belül talán a legnagyobb figyelmet a *tárgyfogalom* csecsemőkori kialakulása kapja. Ez a terület azonban napjainkban egy elméleti „csatatér”, ahol a tárgyállandóság megjelenésének időpontja és mikéntje igen sokféle értelmezést kap (Kiss 2001). Mandlerék kutatásai szerint az egyéves csecsemő már rendelkezik bizonyos fogalmakkal, ilyenek például az állatok, vagy a közlekedési eszközök. A nonkonceptualista ellenérvem szempontjából releváns Mandler úgynevezett képséma-fogalma. Mandler (1992) a képsémákat voltaképpen a kognitív nyelvészekről veszi át, és alkalmazza a csecsemők reprezentációs rendszerének leírására. A képsémák valójában egy bizonyos típusú *reprezentációs formátumot* jelentenek, ami a percepció és a valódi fogalmak között található. A képsémák kialakítása az úgynevezett perceptuális analízis eredmé-

nye, tehát sokat megőriznek a képek analóg jellegzetességeiből, ugyanakkor már bizonyos általánosításokat is magukban foglalnak, már *majdnem* fogalmak. Még nem valódi fogalmak, hanem csak sémák, mint például a megtartás, a tartalmazás, az ágencia képsémái. Talán most már mondanom sem kell, hogy a képsémák mint sajátos reprezentációs módok léte szintén összeegyeztethetetlen a konceptualista felfogással, hiszen ezek még nem valódi fogalmak, de az észlelésből származnak.

Szinte ugyanezt állíthatjuk Mandlerék (pl. Mandler 2004) ún. perceptuális kategória fogalmáról. A perceptuális kategóriák is megelőzik a valódi fogalomalkotást, de ezek is sajátos reprezentációs képződmények, amelyek azt tartalmazzák, hogy egy tárgy miként néz ki. Ezek is az észleléshez, vagy egy kicsit konkrétan, a képekhez állnak közelebb.

Márton Miklós könyvében többször is hivatkozik a népi pszichológiára. Ugyanakkor a könyvben igen fontos szerepet játszik az észlelés és a vélekedés közötti viszony megfogalmazása. Eszerint az észlelés és a vélekedés között igazolási-indokadási viszony áll fenn. Valójában ez a tétel is egy népi pszichológiai igazság. „Hiszem, ha látom.” Hangzik a népi pszichológiai szólas. Itt igen fontos megjegyezni, hogy a megismeréstudományban magának a népi pszichológiának a jellegzetességei, illetve elsajátítása külön empirikus kutatási terület (lásd pl. Kiss 2005). Ezen belül egy külön fejezet az észlelés és a vélekedés, valamint az észlelés és a gondolkodás kapcsolatának empirikus vizsgálata.

A vélekedéseket illetően hasonlóképpen járhatunk el, mint fentebb a fogalmakkal kapcsolatban tettük. Márton Miklós könyvében kibontakozik előttünk egy vélekedésemélet. Vegyük itt is sorra a legfontosabb kérdéseket! (1) Mi egy vélekedés? A könyvből az derül ki, hogy a vélekedések pozicionális attitűdöknek

tekinthetők, amelyek fogalmakból épülnek fel. (2) Honnan származnak vélekedéseink? Mi a vélekedések eredete? A szerző foglalkozik ezekkel a kérdésekkel, s voltaképpen az alábbi válaszlehetőségek merülnek fel: (a) a tapasztalatból, vagyis az észlelésből, (b) más vélekedésekből, vagyis magából az elméből, (c) a vélekedések veleszületettek. (3) A második kérdés a következőképpen is feltehető: Mikortól rendelkeznek a gyerekek vélekedésekkel? (4) Mikortól és hogyan értik meg a gyerekek a vélekedéseket? (5) Mely agyterületek felelősek a vélekedésekért? (6) Mely agyterületek felelősek a vélekedéstudalajdonításért? A könyv a 3–6-os kérdésekkel érdeklődik, ezért itt nagyon röviden kitérek rájuk.

Saját nem-konceptualista álláspontomat támasztja alá az az empirikus eredmény, hogy az ontogenezis során a gyerekek mintegy egy évvel korábban értik meg a percepciót, mint a vélekedést, vagy a gondolkodást (Bartsch–Wellman 1995). Ehhez kapcsolódik még az az eredmény is, hogy a látást a gyerekek jóval korábban értik, mint a vélekedéseket. Életkorra lebontva ez azt jelenti, hogy a kétéves gyermekek már értik a látást és a percepciót, míg a hitek, vélekedések, gondolatok megértése csak hároméves korban alakul ki. Ezen eredmények szerint a népi pszichológiában is elkülönül az észlelés és a fogalmi gondolkodás. Egy további fontos nem-konceptualista kognitív idegtudományi adalék, hogy jelenleg úgy tűnik, hogy az észleléstudalajdonítás és a vélekedéstudalajdonítás elkülönült agyterületeket vesz igénybe (Saxe et al. 2004). Itt még természetesen komoly kognitív idegtudományi munka van hátra, de ezen kezdeti képződmények standard értelmezése szerint az elkülönült agyterületek eltérő pszichológiai mechanizmusokért felelősek.

(7) Mikor igazolt egy vélekedés? A könyvben erre a kérdésre alapvetően két

eltérő válasz fogalmazódik meg. Az első szerint – miként azt az előbb láttuk – az észlelés igazolja a vélekedéseket, a második lehetőség szerint vélekedéseket csak más vélekedések igazolhatnak. Talán most már mondanom sem kell, hogy a fentiekben röviden bemutatott biológiai-funkcionalista keretben a vélekedésekkel kapcsolatban is fel lehet tenni a tinbergeni négy kérdést: (a) Mi a vélekedés természete? (b) Mi a vélekedés biológiai funkciója? (c) Milyen a vélekedés egyedfejlődése? (d) Mit mondhatunk a vélekedés evolúciójáról?

IV. NEM-FOGALMI TERMÉSZETŰ ÉRVEK AZ EVOLÚCIÓBÓL

Megítélésem szerint a törzsfajlódási-evolúciós fejlemények is az észlelési tartalom nem-fogalmi természetét támogatják. Napjainkban azt láthatjuk, hogy az állati fogalomalkotás problémája egy rendkívül vitatott terület, ahol pró és kontra érvek egyaránt megjelennek. Tudjuk persze, hogy a behaviorista, tanuláseméleti hagyományban születtek állatkísérletek a fogalombirtoklás alátámasztása végett, azonban ezek az empirikus munkák a fentiekben már röviden érintett diszkriminációs kritériumot alkalmazták. Ezt az egész igen szerteágazó és bonyolult problémakört tehát azzal a tézissel zárhatjuk le, hogy az állatok nyilvánvalóan észlelik a környezetüket, de a valódi fogalmakkal való rendelkezés ténye náluk igen vitatott.

V. ÖSSZEFOGLALÁS

Ebben a könyvszemlében amellet érveltem, hogy az észlelési tartalom nem-fogalmi természetű, ami élesen szemben áll Márton Miklós konceptualista értelmezésével. Röviden felsorakoztatva a kognitív pszichológia alábbi nem-konceptualista

érveit tekintetem át: (1) Wundt ingerhiba fogalmát, (2) Broadbent információfeldolgozási modelljét, (3) Julesz Béla korai látásról szóló elképzelését, (4) Spelke munkásságát, (5) a fogalomalkotás úgynevezett elmélet-elméletét, (6) Fodor modularista felfogását, (7) Sperber konceptuális modularizmusát, (8) Mandler úgynevezett képsémáit, (9) Bartsch és Wellman eredményeit a népi pszichológia egyedfejlődéséről, (10) Saxe és munkatársai kognitív idegtudományi érveit és (11) általános evolúciós megfontolásokat.

Igen tanulságos megjegyezni, hogy Pléh Csaba (1999) már korábban is idézett, szinte kismonográfia terjedelmű tanulmányának a címében az alábbi kérdést veti fel: „Hozzájárulhatnak-e az empirikus pszichológiai kutatások a nyelv-gondolkodás viszony filozófiai problémájának a megoldásához?” A szerző válasza erre a kérdésre az, hogy nem. Hasonlóképpen feltehetjük azt a kérdést, hogy hozzájárulhatnak-e az empirikus pszichológiai kutatások az észlelési tartalom konceptualista vs. nonkonceptualista értelmezése filozófiai problémájának megoldásához. Az én válaszom ez utóbbi kérdésre az, hogy igen, hozzájárulhatnak. Válaszom tehát pontosan az ellenkezője Pléh Csaba állásfoglalásának, s remélem, az egész recenzió naturalista szemlélete meggyőzi majd az olvasót álláspontom igazáról.

IRODALOM

- Bartsch, K. – H. M. Wellman 1995. *Children Talk about the Mind*. Oxford, Oxford University Press.
- Cacioppo, John – Penny S. Visser – Cynthia L. Pickett (szerk.) 2006. *Social Neuroscience. People Thinking about Thinking People*. Cambridge/MA, MIT Press.
- Csányi Vilmos 1999. *Az emberi természet. Humánénetológia*. Budapest, Vince Kiadó.

- Eysenck, Michael W. – Keane, Mark T. 1997. *Kognitív pszichológia. Hallgatói Kézikönyv.* Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Fodor, Jerry 1975. *The Language of Thought.* Cambridge/MA, Harvard University Press.
- Fodor, Jerry 1983. *The Modularity of Mind.* Cambridge/MA, MIT Press.
- Fodor, Jerry 1996. Összefoglalás az elme modularitásához. In Pléh Csaba (szerk.) *Kognitív tudomány.* Budapest, Osiris – Láthatatlan Kollégium. 197–206.
- Franks, David 2010. *Neurosociology. The Nexus between Neuroscience and Social Psychology.* Springer.
- Julesz Béla 2000. *Dialógusok az észlelésről.* Budapest, Typotex Kiadó.
- Kiss Szabolcs 2001. A tárgyfogalom kialakulása az egyedfejlődés során. *Pszichológia.* 3. 249–267.
- Kiss Szabolcs 2005. *Elmeokvasás.* Budapest, Új Mandátum.
- Kovács Iлона 2004. *Visual Integration: Development and Impairments.* Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Mandler, Jean 1992. How to Build a Baby II: Conceptual Primitives. *Psychological Review.* 99. 587–604.
- Mandler, Jean 2004. *The Foundations of Mind. Origins of Conceptual Thought.* Oxford, Oxford University Press.
- Millikan, Ruth G. 1984. *Language, Thought and Other Biological Categories.* Cambridge/MA, MIT Press.
- Murphy, G. L. – Medin, D. L. 1985. The Role of Theories in Conceptual Coherence. *Psychological Review.* 92. 289–316.
- Piaget, Jean 2005. *Szociológiai tanulmányok.* Budapest, Osiris.
- Pléh Csaba 1999. Hozzájárulhatnak-e az empirikus pszichológiai kutatások a nyelv-gondolkodás viszony filozófiai problémájának megoldásához? In Neumer Katalin (szerk.) *Nyelv, gondolkodás, relativizmus.* Budapest, Osiris. 35–165.
- Pléh Csaba 2003. *A természet és a lélek.* Budapest, Osiris.
- Pléh Csaba 2010a. *A lélektan története.* Budapest, Osiris.
- Pléh Csaba 2010b. „...A hajlékony idegrendszeri hálózatalakulás az optimista rehabilitációkép alapja...” A fogyatékoság jelensége a kognitív tudományban. In Zászkaliczky Péter – Verdes Tamás (szerk.) *Tágabb értelemben vett gyógypedagógia.* Budapest, ELTE Eötvös Kiadó – ELTE Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Kar. 269–283.
- Pléh Csaba 2010c. Naturalizmus a pszichológiában? *Magyar Filozófiai Szemle.* 54. 79–86.
- Quine, Willard Van Orman 1999. Naturalizált ismeretelmélet. In Forrai Gábor – Szegedi Péter (szerk.) *Tudományfilozófia. Szöveggyűjtemény.* Budapest, Áron Kiadó. 369–382.
- Saxe, R. – S. Carey – N. Kanwisher 2004. Understanding Other Minds: Linking Developmental Psychology and Functional Neuroimaging. *Annual Review of Psychology.* 55. 87–124.
- Spelke, Elizabeth 1991. Physical Knowledge in Infancy: Reflections on Piaget’s Theory. In S. Carey – R. Gelman (szerk.) *Epigenesis of the Mind: Essays in Biology and Knowledge.* Hillsdale/NJ, Erlbaum.
- Sperber, Dan 1994. The Modularity of Thought and the Epidemiology of Representations. In Lawrence A. Hirschfeld – Susan A. Gelman (szerk.) *Mapping the Mind. Domain Specificity in Cognition and Culture.* Cambridge, Cambridge University Press. 39–67.
- Zerubavel, Eviatar 1997. *Social Mindscapes. An Invitation to Cognitive Sociology.* Cambridge/MA, Harvard University Press.